

שער ו: חנוכה

א. ההדלקה בית הכנסת

נוהגים להדליק נר חנוכה בבית הכנסת בכל ערב^א (או"ח סי' תרעא סע' ז)².

הטעם: משום פרסומי ניסא, כיון שאין כל אחד יכול לקיים המצוה כתיקנה ולהניחה על פתח ביתו מבחוץ, כתקנת חז"ל (שבת כא:), תיקנו להדליק אף בביה"כ (שו"ת הריב"ש סי' קיא מובא בב"י סי' תרעא)³.

ועוד, מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, כמו שתיקנו קידוש בביה"כ משום אורחים (ב"י שם).

ועוד, להוציא ידי חובה מי שאינו בקי ואינו זריז לקיים המצוה (או"ח הל' חנוכה סי' יז, כלבו סי' מד).

ועוד, זכר למנורה שהיתה במקדש^ד (כלבו שם).

ועוד, להזכיר לציבור מספר הנרות שיש להדליק בבית (כש"ט סי' תקפד).

ב. המנורה בדרום

נוהגים שמנורת חנוכה של בית הכנסת מניחים בדרום (או"ח סי' תרעא סע' ז).

הטעם: זכר למנורה בבית המקדש שהיתה בדרום^ה (טור או"ח שם בשם אבי עזרי).

-
- א למרות שבדין הגמרא "מצות חנוכה נר איש וביתו" (שבת כא:).
 ב ונוהגין להדליק בביה"כ בין מנחה למעריב (רמ"א שם).
 ג ועיין בשו"ת מלמד להועיל ח"א או"ח סי' קכא, המציין שהראשון המזכיר המנהג הוא בעל העיטור.
 ד ראה רמב"ם תמידין ומוספין פ"ג הי"ב ולח"מ שם.
 ה מנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה (יומא לג:) ויש לסדר הנרות

ג. בין מנחה למעריב

בית הכנסת נוהגים להדליק נר חנוכה בין מנחה למעריב,¹ ובערב שבת לפני מנחה² (רמ"א סי' תרעא סעי' ז).

הטעם: תפילת מנחה תוקנה כנגד תמיד של בין הערבים (ברכות כ"ו:), ונר חנוכה לזכר הנס שנעשה במנורת ביהמ"ק, לפיכך מדליקים נר חנוכה אחרי מנחה, משום שבבית המקדש הדלקת המנורה היתה אחרי הקרבת התמיד של בין הערבים (ברכ"י סי' תרעט סק"ב בשם שו"ת דברי שמואל לר"ש אבוהב), אך בערב שבת מדליקים לפני מנחה משום החשש שמא יאחרו להתפלל מנחה עד סמוך לכניסת השבת ולא יתאפשר להדליק (שו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' מד).

ד. בשחרית

בית הכנסת נוהגים להדליק, ללא ברכה, גם בשחרית (כתר ש"ט סי' תקפד, לוח לא"י).

הטעם: זכר למקדש שבבוקר היטיב הכהן את הנרות, ואם מצאם שכבו הדליקים³ (שד"ח ח"ח מער' חנוכה בשם שו"ת בנין שלמה). ועוד, לפרסום הנס, כיון שיש שבאים לתפלה בביה"כ בשחרית ואינם באים בערבית (כש"ט סי' תקפד).

ועוד, יש בהדלקה ביום יותר פרסומי ניסא מאשר ההדלקה בלילה כי אז אינו צריך לאורם והם נדלקים להודיע הנס (נהר מצרים הל' חנוכה).

ועוד, בדרך כלל הנר שמדליקים בביה"כ בערב אינו נשאר דלוק

מצפון לדרום (מג"א סי' תרעא ס"ק ט) כמ"ד שמנורת המקדש היתה בין צפון לדרום (מנחות צה; רמב"ם ביה"ב פ"ג הי"ב), וי"א ממזרח למערב (ח"א כלל קנד סעי' יז).
 ו יש שמדליקים אחרי חזרת הש"ץ של מנחה לפני "עלינו" (ניברפלד, מנהגי ביהמ"ד הישן ברלין תרצ"ז).
 ז ויש נוהגים גם בערב שבת להדליק אחרי מנחה (ד"מ סי' תרעא ס"ק ה, לוח לא"י).
 ח ראה רמב"ם תמידין ומוספין פ"ג הי"ב ולח"מ שם.

שעור זמן הדרוש, שהוא כחצי שעה, ולכן יש להשלים השעור בשחרית^ט (שו"ת מלמד להועיל ח"א אור"ח סי' קכא).

ה. הבדלה ונר חנוכה

"מדליקים נר חנוכה בבית הכנסת קודם הבדלה" (אור"ח סי' תרפא סע' א').^ז

בבית יש שנוהגים, כמו בביה"כ, להדליק לפני שמבדילים על הכוס (רמ"א שם)^כ, **ויש שמבדילים ואח"כ מדליקים נר חנוכה** (ט"ז שם)^כ.

הטעם שמדליקים ואח"כ מבדילים: כדי להאריך את השבת עד כמה שאפשר (ב"י שם בשם תה"ד)^כ.

ועוד, לנר חנוכה יש עדיפות ע"ג הבדלה משום פרסומי ניסא (ט"ז שם).

הטעם של המבדילים קודם ואח"כ מדליקים נר חנוכה: משום הכלל "תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם"^{יד} (שם).

ועוד, משום שחוששים שמא שכח להבדיל בתפילה, ואזי אסור לו להדליק עד שיבדיל (באה"ט שם אות א בשם מהר"ל מפראג).

ועוד, ההבדלה היא סיומו של היום שחלף (שבת), ונר חנוכה שייך ליום הבא (יום ראשון), לפיכך יש להקדים הבדלה לנ"ח (ט"ז).

ט אור"ח סי' תרעב סע' ב.

י ויש חולקים וסוברים שאף בביה"כ יש להקדים ההבדלה (אבודרהם עמ' רא, המאירי והאשכול – בה"ל סי' תרפא).

יא וכן דעת א"ר, הגר"א וכן הוא בלוח א"י, ויש נוהגים שמדליקים את השמש אחרי ההבדלה (ילק"מ עמ' 26).

יב וכן פוסק ערוה"ש, כה"ח אות ד, מ"ב סק"ג, מנהגי א"י עמ' רד.

יג אפוקי יומא – כמה דמאחרין ליה עדיף כי היכי דלא להוי עלן כמשוי (ברכות נב): וראה פסחים קה:

יד ברכות נא:.

ו. פתילות חדשות

יש נוהגים שבכל יום מימי החנוכה מדליקים פתילות חדשות^{טו}
(כלבו ס' מד).

הטעם: משום שבכל יום נס פך השמן התחדש מחדש (שם).
ועוד, זכר למקדש שהיו מחדשים הפתילות בכל ערב^{טז}.
ועוד, מכיון שמן הדין "מצוותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד"^{יז}, לכן הפתילה של הנר ביום הראשון הנדלקת למחרת כנר שני, יורדת בקדושתה, שכן אתמול הודלקה למצוה והיום למהדרין, והכלל הוא שמעלין בקודש ולא מורידין^{יח}, לפיכך יש שלוקחים פתילות חדשות בכל יום (משמרת שלום סו"ס מח).

ז. להדליק נר חנוכה

יש נוהגים לומר בברכת ההדלקה "להדליק נר חנוכה" ולא "של חנוכה", אבל בנר שבת נוסח הברכה הוא "להדליק נר של שבת" (ברכ"י ס' תרעו אות א בשם האר"י).

הטעם: הואיל ואסור להשתמש בנרות החנוכה^{יט}, הרי שאין הנר נדלק לשימוש הרגיל של נר, ואין הוא נר סתם אלא נר חנוכה, ו"חנוכה" הוא חלק ממהות הנר, לכן יש לברך "להדליק נר חנוכה", מה שאין כן בנר שבת, שבא להאיר ככל נר, ומדליקים אותו לכבוד שבת, לפיכך יש לברך "להדליק נר של שבת" (שם).

ח. משמאל לימין

ביום השני של חנוכה נוהגים להוסיף את הנר השני לשמאל

טו ראה רמב"ם עבודה תמידין ומוספין פ"ג הל"ב.
טז לדעת השו"ע (סי' תרעג סע' ד) אין צורך להחליף את הפתילות, וכן כותב שבה"ל ס' קפה, והלבוש (שם) מוסיף: דאדרבה הם נוחים להדליק יותר כשהן מודלקים כבר.
יז רמב"ם חנוכה פ"ד הל"א, וראה רמ"א ס' תרעד סע' א.
יח ברכות כח.
יט או"ח ס' תרעג סע' א.

שער ו: חנוכה

שלה

הראשון ובו, בשני, מתחילים להדליק, ואח"כ מדליקים הנר שבימינו. וכן בכל ימי החנוכה מדליקים משמאל לימין (או"ח סי' תרעו סע' ה).

הטעם: הנר הנוסף מורה על הנס שהיה בימי החשמונאים "שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס", לכן מתחילים להדליק בו (או"ח שם).

ועוד, משום הכלל הנקוט (יומא יז): כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין (תה"ד סי' קו בשם מהר"ם מרוטנבורג).²

ט. השמש

נוהגים שמעמידים את נר השמש גבוה יותר משאר הנרות במנורה (מג"א סי' תרעג סק"ו).^{2א}

הטעם: משום שיהיה ניכר שאינו ממנין הנרות "שאם בא להשתמש ישתמש באותו נר" (רמ"א שם סע' ד).^{2ב}

י. נר משעוה

יש נוהגים לעשות את נר השמש משעוה, ואת שאר הנרות משמן זית (ס' המנהגים חב"ד עמ' 69).

הטעם: כי נר של שמן נוח פחות לטלטול ואפשר שיצטרכו להשתמש בו, שהרי בנרות חנוכה אסור להשתמש (שם).

ועוד, נר של שעוה שני בדרגה לשמן זית^{2ב}, ובכך יש היכר בין השמש לנרות של מצוה (שערי הל"מ סי' רפ ח"ב עמ' ערה).

כ הלבוש חולק וסובר שיש להדליק מימין לשמאל כדרך הכתיבה בלשון הקודש מימין לשמאל. בתה"ד מובאת אף דעה זו התולה המנהג במחלוקת בין בני ריינוס לבני אוסטרייך, וראה ט"ז סי' תרעו ס"ק ו, שו"ת חת"ס ח"א או"ח סי' קפז, מנהגים דף ל ומהרי"ק שרש קכד.

כא ורמז לכך: שרפים עומדים ממעל לו (ישעיהו ב) כלומר נר (שרף) עומד מעל לל"ו הנרות שמדליקים בשמונת ימי החנוכה (עט"ז שם).

כב רמ"א מביא טעם זה לדבריו שיש לעשות השמש ארוך יותר.

כג ראה רמ"א רי"ס תרעג.

יא. נשים

נוהגים שאין נשים מדליקות נרות חנוכה במקום שאיש מדליק

(מחצה"ש סי' תרעה סק"ד)¹².

הטעם: משום שלפנים הכל היו מדליקים בחוץ, ולא היה מן הכבוד שהאשה תצא בערב לרשות הרבים להדליק (חת"ס בחידושיו למס' שבת, הב"ד היכל עבוה"ש שם).

ועוד, הואיל ואשתו אינה צריכה להדליק שהרי "אשתו כגופו דמיא"¹³, אין זה נכון שהבת תדליק כשהאם אינה מדליקה (שערי הלומ"מ סי' רפ, ח"ב עמ' ערה)¹².

יב. שובתות

הנשים נוהגות להמנע ממלאכה בעוד שהנרות דולקים (או"ח סי'

תרע סע' א).

הטעם: על ידי המנעות ממלאכה יזכרו שאין להשתמש באור הנרות (מט"מ סי' תתקצד).

ועוד, שמא יכבה הנר שלאורו עושות מלאכה וישתמשו באור נרות החנוכה (שם).

ועוד, משום מעשה יהודית והולופרניס שהתשועה לעם ישראל באה ע"י אשה (שם)¹².

יג. מנחה קודמת

יש נוהגים גם בערב שבת להתפלל מנחה לפני שמדליקים נרות

חנוכה (מ"ב סי' תרעט סק"ב).

כד היכל עבוה"ש ח"ב עמ' רחצ, סי' מנהגים – חב"ד עמ' 69.
כה מנחות צג: כתובות סו.

כו וראה מחצה"ש סי' תרעז סק"ח ומ"ב סי' תרעה סק"ט.

כז ראה יוצר לשבת ראשונה של חנוכה: אודך כי אנפת בי ותשב, ספר יהודית (כתובים אחרונים).

הטעם: משום שתפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים^{כח}, ונר חנוכה זכר לנס שנעשה בנרות המנורה בבית המקדש, הנדלקת אחרי תמיד של בין הערביים^{כט} (שע"ת שם).

יד. במה מדליקין

יש שאין אומרים פרק במה מדליקין (שבת פ"ב) **בשבת חנוכה** (אור"ח סי' ער).

הטעם: משום שבמשנה ב בפרק במה מדליקין פוסל רבי טרפון כל השמנים, מחוץ לשמן זית, לנר שבת, ואלו לנר חנוכה הם כשרים, ויש בכך משום פחיתות כבוד לחנוכה (ט"ז אור"ח שם).

טו. גבינה

יש נוהגים לאכול מאכלי גבינה בחנוכה (רמ"א סי' תרע סע' ב').

הטעם: לזכר התשועה שהיתה ע"י אשה ושמה יהודית, שכרתה ראשו של הצורך הולופרנס (אליפורני), לאחר שהאכילה אותו מאכלי גבינה^ל (כלבו סי' מד).

טז. גשנ"ה

נוהגים לרשום על דפנות הסביבון, שהילדים משחקים בו בחנוכה, את האותיות ג. ש. נ. ה. אות אחת בכל דופן (אוצר דו"מ עמ' 141).

הטעם: בשבוע שחל בו חנוכה קוראים לרוב פרשת ויגש שנאמר בה (בראשית מ"ו כח) ואת יהודה שלח וכו' גשנה, ו"גשנה" בגימטריה משיח (מטעמים די"ג):^{לא}.

כח ברכות כו:; תוספתא ברכות ג' א.

כט ברכ"י סי' תרעט סק"ג.

ל ראה מעשה היהודית (אוצר המדרשים – אייזנשטיין) עמ' רג, יוצר לשבת ראשונה של חנוכה (באו אכן פריצים ללשון), ספר יהודית.

לא פרוש עממי ניתן באשכנז לאותיות: ג=גאנץ, היינו הכל, וזה שבגורלו נפל הגימ"ל

יז. דמי חנוכה לילדים

בימי החנוכה נוהגים לחלק לילדים דמי חנוכה^{לב} (זיו המנהגים עמ' רסג, ילק"מ עמ' 145).

הטעם: הואיל והיוונים רצו לבטל תורה מישראל, לפיכך צריכים בימים אלה להגדיל תורה ע"י חיזוק ועידוד הילדים ללמוד תורה, וכבר כתב הרמב"ם (תשובה פ"י ה"ה) "לפיכך כשמלמדים את הקטנים וכו' אין מלמדים אותם אלא לעבוד מיראה, וכדי לקבל שכר", ובפהמ"ש (סנהדרין ריש פרק י') הוא מתאר כיצד המלמד משדל את התלמיד הצעיר ללמוד תורה "ויאמר לו מלמדו: קרא ואקח לך מנעלין יפים, או בגדים חמודים וכו' ואז יאמר לו רבו: למוד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר אחד או שני דינרים", לפיכך מחלקים לילדים בימי החנוכה דמי חנוכה כדי שיוסיפו בלמוד תורה (שערי הלו"מ סי' רפג ח"ב עמ' רפ).

יח. דמי חנוכה לעניים

נוהגים לחלק דמי חנוכה לעניים בשמונת ימי חנוכה (זיו המנהגים עמ' רסג)^{לג}.

הטעם: משום שהיוונים רצו לבטל מישראל תורה ועבודה וגמילות חסדים, לפיכך תיקנו חז"ל להדליק נרות חנוכה כנגד תורה ככתוב (משלי ו' כג) כי נר מצוה ותורה אור, הלל והודאה כנגד עבודה, וצדקה כנגד גמ"ח (פרמ"ג א"א ריש סי' תרע).

לוקח את כל הקופה; ש=סעצן, (או שטראף, עונש) היינו שלם, להכניס לקופה הסכום השווה לסכום שיש בו; נ=ניכט, היינו לא כלום; ה=האלב, היינו מחצית הקופה (ילק"מ עמ' 26) וי"א שאותיות "נגהש" שעל הסביבון משמען: ר"ת נס גדול היה שם, ובא"י כותבים "נגהפ": נס גדול היה פה (זיו המנהגים עמ' רסג).

לב נקראים גם "מעוה חנוכה" (א"ש).

לג "נוהגים הנערים העניים לסובב בחנוכה על הפתחים" (מג"א ריש סי' תרע) וזה הטעם שאומרים "ויהי נעם" (תהלים צ' יז) אחרי הדלקת הנרות (ראה סדור ב"י עמ' שסט) כי "נעם" ר"ת: נר עני מזוזה, שלש המצוות הקשורות לפתח שמקיימים עתה (זיו המנהגים שם בשם החת"ס), וראה יסוד ושרש העבודה שע"ב פ"א, ואנצ' תל' כרך טז עמ' שסז).

שער ו: חנוכה

שלט

יט. זאת חנוכה**היום השמיני של חנוכה נקרא זאת חנוכה** (לוח לא"י).**הטעם:** משום שביום השמיני קוראים בתורה הקטע בספר במדבר (ו' נד – ח' ד) שנאמר בו זאת חנוכת המזבח.**כ. לביבות וסופגניות****יש נוהגים לאכול בחנוכה לביבות וסופגניות עשויות או מטוגנות בשמן** (זיו המנהגים עמ' רסב).**הטעם:** זכר לנס חנוכה שנעשה בשמן (שם).**כא. סביבון ורעשן****נוהגים שבחנוכה הילדים משחקים בסביבון ובפורים ברעשן** (אוצר דר"מ עמ' 141).**הטעם:** בחנוכה ארעו נסים ונצחונות למרות שעם ישראל לא התעורר קודם לתשובה, לכך רומז הסביבון שמסובבים אותו מלמעלה. בפורים, לעומת זאת, עם הודע גזירת המן היה "אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד, שק ואפר יוצע לרבים" (אסתר ד' א), ואסתר שלחה למרדכי: לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים (שם שם טז), התעוררות זו מרומזת ברעשן שמסובבים מלמטה (מטעמים די"ג).**כב. עליה ראשונה לגבאי****יש מקומות שנוהגים שביום ראשון של חנוכה עולה ראשון לתורה בשחרית גבאי בית הכנסת במקום כהן** (ילק"מ עמ' 230 מנהגי יהודי לוב)**הטעם:** כדי לחלוק כבוד לגבאים העושים מלאכתם שלא ע"מ לקבל פרס, ונבחרה עליה זו מכיון שהיא מתחילה בברכת

כהנים, ואין הכהנים מקפידים, שהרי נזכר בקריאה זו שהם הם המברכים (שם).

כג. ראש חודש לבנות

אצל יהודי תוניס היה נהוג לקרוא ר"ח טבת "ר"ח לבנות", עקרות הבית היו אופות עוגות דבש ושולחים משלוח מנות ומתנות לבנות, וכן הארוס לארוסתו, ועורכים בכל בית סעודה לכבוד היום (ילק"מ עמ' 303, ממנהגי יהדות תוניסיה).

הטעם: זכר לתשועה שבאה ע"י מעשה הגבורה של יהודית במעשה יהודית והוליפרנס כמסופר בספר יהודית (שם) ל"ד.